

Det Trettende Capitel

Om Fyens Stift, og dets Naturlige Egenskaber.

Jurisdiction. Saavidt den Geistlige Jurisdiction angaaer, henhører ogsaa Laaland og Falster til Fyens Stift, men i det Verdslige, gjøre sidstbemeldte tvende Eylande et Stift for sig selv, og have deres egne Stifts-Befalingsmand, skjønt Kirkerne og deres Tienere staae, tillige med de Fyenske og Langelandske, under Biskopen af Odense. Ligeledes henhøre til Fyens Bispedømme de tvende Øer Als og Ærøe, skjønt samme in Civilibus sortere under Fyrstendømmet Slesvig og den Gottorpske Ober-Hof-Ret. I denne Lands- Beskrivelse holder man sig ikke til de Kirkelige men til de Borgerlige Indretninger og Afdeelninger, følgelig betragtes her, under det Navn Fyens Stift, først den største Øe Fyen selv, som giver Stiftet sit Navn, dernest de tvende mindre Eylande Langeland og Taasing, omsider ogsaa en god Deel saadanne smaae Øer, som have enten ikkuns et Kirke-Sogn, eller ikkuns nogle faae Bønder-Gaarde, ja deels ere ikkuns Græs-Holme, besatte med Creaturer hvilke der tage deres Sommer-Føde. **Smaa Øer.** De samtlige smaae Øer af det Slags ere henved 50 og deres Navne, efter alphabetiske Orden følgende: Avernakøe, Averøe, Battingsholm, Bastholm, Birkholm, Biørnøe, Bodøe, Bogøe, Brandsøe, Brasenholme, (store og lille) Doholm, Dredam,

XIII. Cap. Om Fyens Stift, og dets Naturl. Egensk.

XIV. Cap. Om Fyens Antiqvit. Og Histor. Tildragels.

Deyens, Dreyøe, Ebeløe, Ebelholm, Eegholm, Eynøe, Eskelund (378) Fleskholm, Fønøe, Fønøe-Kalv, Græsøe, Græsholm, Halmøe, Hiortøe, Ingøe, Ilumøe, Klintholm, Lyøe, Langøe, Liudøe, Munkøe, Romsøe, Skarøe, Siøe, Skuøe, Sprogøe, Strynøe, Strynøe-Kalv, Svelmøe, Sviinøe, Tornøe, Thorøe, Thorslunde, Treløe, Turøe, Vigøe, Vikelsøe, Vresen, Vieløe.

Navnets Oprindelse. Navnet Fyen ville nogle, særdeles Arnd Brendsen i Dannemarks Herlighed L. I. C. 3, udlede fra Fiinhed, hvilket Indbyggerne bruge i en vidtløftig Meening, til at betegne alt det som got og skiønt er, sigende, en fiin Mand, en fiin Hest, et fint Huus ec. og da de, som sædvanligt, synes best om deres Føde-Land, skulle de have kaldet det frem for andre et fiint Land, eller efter NIC PETRÆI Beretning i *Orig. Cimbr.* P. I. §7. C. fordem Fiinslet, ligesom Siælland Middelflet, Jylland Videslet ec. Andre søge Navnets Oprindelse i det gamle gotiske Ord Fion, hvilket fordem bemærkede en Deeling, Adskillelse ellers Skilsmisse, ligesom Fiende og Fiendskab kommer deraf (*Latin). Til saadant Navn skulle de gamle have taget Anledning deraf, at de, som først tænkte, Landet havde Sammenhæng med andre Provintzer, faae det omsider (379) adskildt, ved det store Belt fra Siælland, og ved det mindre fra Jylland. Jeg veed ikke, om dette Navn, endogsaa efter samme Bemærkelse, kunde udledes fra den i Yngling Saga navnkundige Qvinde Gefion, som i Sverrige skilte Kong GYLVE ved et Stykke Land saa stort som Siælland, ved at opløye det med fire Oxne. Denne Fabel forklarer THORM. TORFÆUS i sin Hist. Norv. P. I. Lib III. Cap 16 om Gefions Qvinde-List, i at bedrage Kongen og siger: at denne Gefion var fra Fyen, item at Othin gav hende sin Søn Skiold til Gemahl, følgeligen skulle hun have været den første Dronning i Dannemark. E Ære for det Fyenske Fruentimmer, som hidintil maaske ikke haver tænkt paa det Fortrin.

Situation. Fyens Lægde falder, in Latitudine Globi, fra den 55de Grads 5½ til samme Grads 43 Minute. Men in Longitudine, fra den 25 Grads 32te til den 47de Minute. Efter Landstrekningen kand Landets Længde beregnes fra Knudshovet, Østen for Nyeborg, til Hingsavel, Vesten for Middelfart, at være 11 ¼ Miil, men Bredden i Sønder og Nord, fra yderst i Lindskov Sogn, til yderst paa Hindsholm 9 Mile. Efter Qvadrat-Regning er Indholden 56 ½ Mile, Figuren er uordentlig Cirkel med adskillige udstaaende Kanter (*).

(*) Det berømmelige THOM. BRODERUS BIRKERODIUS lovede i Seculi Begyndelse, dette sit Fædernelands naturlige Beskrivelse, in *Novis Litterar mar. Balt.* 1702 men heraf findes intet uden nogle Efterretninger om Herregaardens Eyere.

Grunden. Den Fyenske Grund bestaar næsten overalt, nemlig Skovende undtagne, af god og frugtbar Ager- eller Eng-Jord. Store vilde Kiær, Moser og Lyngheder findes her ikke ni omstunder, eftersom Landet længe siden haver haft den Lykke, at være tet beboet og vel dyrket, saa at dets mindste Jord-Pletter føres (380) til Nytte, da Landsbyer, Herregaarde, eeneste Gaarde og andre Huse her, ligesom i Laaland, ligge hverandre meget nær, og giøre, at Fyen er én af Dannemarks nærsomste samt behageligste og skiønneste Provintzer.

Frugtbarhed. Imidlertid er Jordarten adskillig. Landets Norder- og ØsterSide, hvis største Deel kaldes Sletten, haver paa begge Sider, nemlig ved Middelfart, og end mere i Kiærteminde- og Nyeborg-Egn, den tungeste og feedeste sorte Jord, ja ligner her og der nogenledes Marsk-Landene i Frugtbarhed, paa alle Slags Kornvahre, dog meest Byg, som kommer den Siælandske nær, og i Malt udføres fra bemeldte Steder, saavel som fra Odense. Midt paa bemeldte Sletten, eller Landets Nordre-Side, haver Leeret en større Blanding af Sand, særdeles i Bogense Egn, hvor Rug og

Boghvede falder desto bedre. Ligeledes sees og paa Landets Vester-Kant en lang og smal Sand-Revle, som løber igiennem Tybring og Skierbek Lykker, samt videre igiennem Ørslev Sogn og giver nogle lette Sandagtige Marke, indsluttede imellem langt tungere og federe Marke paa begge Sider. Midt i Landet haver sort Muld og Leergrund mere Overhaand. **Bierge.** Paa den Søndre og Vestre-Kant, i Svendborg, Foborg og Assens-Egn, møde de fleste Sandagtige og tillige Biergagtige Marke, allermest i Nyeborg-Amt, hvilket i sin langagtige Strekning fra Østen mod Vesten giennemskiæres af mangfoldige Banker eller smaa Bierge, som paa nogle Mile fortsættes i en vedvarende Kiæde, ikke anderledes end det man i bjergagtige Lande kalder Juga Montium, denne ophøyede Land-Tyg ligger næsten allevegne ikkuns en Miil fra Fyens Søndre Strand-Kandt, og strekker sig igennem Hvidkilde og Skioldemose Lykke, Ollerup, Steenstrup, Sundstrup og Krarup Sogne, forbi Brahetrolleborg og hen imod (381) Foborg. Det høyeste af disse Bierge ved Søebye i Salling Herret, Jordløse Sogn, kaldes Siebjerg og agtes at være 200 Alne høyt. Der oppe kand man tælle 33 Kirker og 11 Herregaarde, efter Geheime-Raad ADELERS Beskrivelse over Nyeborg-Amt. Velærværdige Hr. Bredstorf Sogne-Præst for Ollerup og dets Annex, en velfortient og naturkyndig Patriot, som jeg paa Publici Vegne takker for mange gode Efterretninger om denne Provintz, kalder disse Banker sine Fynske Alper, og siger, at de ikkuns her og der afbrydes eller overskiæres ved eb mellemløbende Dal, men snart reyse sig igien udi forbemeldte Strekning, fra Østen til Vesten. **Steengiærder.** Videre haver han ogsaa iagttaget, at ved Siderne af denne Biergstrekning, sees paa mange Steder, en stor Mængde af maadelige Steene, som blive efterhaanden førte til kiendelig Nytte af næstboende Bønder og Proprietatier, siden man i dette Seculo haver ladet sette mange tusende Favne Steengiærder, til Markers og Lykkers Indhegning, og anden Giærrels Besparelse. Dette meget nyttige Arbeyd øves nu frem for nogen Tid, i vore fleste Provintzer, men særdeles i Fyen, hvor man aarligen seer Eksempel paa, at Landsbyerne med Fordeel skille sig fra hverandre, eller ophæve det Felledskab, som forudm har været imellem deres yderste Marker, hvilken Skilsmisse udkræver enten Giærdsel eller Steen-Muur, men betaler sig snart igjen.

Koehaver. Endnu en anden og nøyere Skilsmisse giøre de Fynske Bønder i deres Udmarke, mellem saadanne Tofter, som kaldes Koe-Haver, fordi de egentlig bestemmes til Græsgang for deres Køer og et Par af deres beste Vogn-Heste, thi her er man frem for i Siælland, betænkt paa at forsørge sine Creaturer paa en bedre Maade, end at lade dem (382) alle gaae tilsammen paa Felleds-Marken, og uden den Huusholdning kunde Bonden ikke heller have saa god Forraad paa Smør. Disse Koehaver pløyes sielden, nemlig ikkuns saavidt som behøves til at forfriske Græs-Roden og befrie den for Mosse. Dertil udvelges helst de yderste Marke, fordi de, som ligge Byen nærmere, lettest kunde giødes og dyrkes.

Jordens Dyrkning. Paa Landets Søndre-Side, hvor Grunden er lettest, gives den, ligesom i Siælland, ikkuns et Aars Hvile, mod 3 Aars Dyrkelse, hvorfor Grøden er desto slettere. Dog haver man nu begyndt at indsee den Oeconomiske Feyl, særdeles ved mange Herregaarde, som i at give Jorden 3 Aars Hvile, og til den Ende at giøre anden Inddeeling i deres Marker, befinde sig langt bedre. Paa Landets Nordre-Side, som jeg har sagt at være den frugtbareste og beste, haver man tidligere begyndt samme Agerdyrknings Maade, og der giver Jorden dobbelt af sig, særdeles i Egnen ved Kiertemind, hvor man finder meget frugtbar Agre, som i mange Aar ikke giødes og dog bære overflødig Byg saavelsom anden Sæd.

Sæd og Frugter. Efter Jordens Adskillighed, bruges her mere eller mindre af adskillig Sæd. Nogle Steder, særdeles i den største Part af Nyeborg-Amt, saaes meest Rug, Havre og Boghvede,

andensteds mere Byg, Erter og Hvede, samt Vikker og Bønner, item Blandings-Korn af Byg og Havre, eller Havre og Vikker, som bruges til Heste-Foer. Hør og Hamp saaes overalt gemeenlig noget, dog ikke aldeles nok til hver Mands Brug. Med at faae rød og hviid Klever haver man allerede i nogle Aar, gjort en god Begyndelse i alle Landets Egne. Lucerne og Esparcette er ogsaa af nogle forsøgt, men ikke med den Fordeel: Den Fyenske Humle er bekiendt og udføres i temmelig Mængde til visse (383) Egne i Jylland, hvor man ikke saa meget haver lagt Vind paa. Fynske Æble ere og at regne blant de Lands-Producter, som herfra udføres, endskiønt Bonden i sit Huus drikke en god Deel Must, til Maltets Besparelse. De Danske sorte Kirsebær, som tørres og bortsendes, fald paa nogle Steder i Overflødighed. Til Plantning og Hegning er den Fynske Bonde i Almindelighed vel oplagt og Landsbyerne have derfor langt bedre Anseelse end i Siælland. **Bier.** Biestader sees her gemeenlig i hver Have, og i nogle et stort Antal, hvorfor den Fynske Miød, som endogsaa Udenlands er navnkundig, item en god Deel Vox, kand sælges.

Jordarter. Om de almindelige Jord-Arter er allerede erindret og om andre særdeles, haves ikke saa nøye Kundskab som man ønskede. Mærgel skal findes paa Vester-Kanten ved Steensgaard, og Sønder paa ved Egense, hvor den ved Præsten Hr. Saabye er opdaget, da han lod kaste en Grøft, men om den er kommen i Brug, skal jeg ikke sige.

Kalk og Kride føres hertil fra andre Provintzer, dog melder Velærværdige Hr. Bredstorf, at han i Skiellerup Sogn, paa Saaderup Mark, haver seet Tegn nok til saadan Jordens Indhold i en Banke som var fuld deraf.

Leer. Leer til Teglbrænderie haves paa adskillige Steder gandske beqvem og god, ligesom her og der, særdeles ved Herregaardene Løytved, Fridrichsgave, Elved, Baagegaard og i Peyrup ved Odense, ere anlagte Teglbrænderier, hvorimod de ved Lykkesholm og Hindemaee ere nedlagte, da Skoven eller Tørve-Mosen bedre kunde anvendes. Af Fyensk Leer forfærdiges ogsaa paa adskillige Steder got Pottemager Arbeyd, som dels forsendes af Landet. Ligeledes de saa kaldte Rappekar, lignede de sorte Jyde-Potter og Gryder. Disse gjøre meest (384) i Vissenberg paa Landeveyen imellem Odense og Medelfart, saa og i Hellager i Tved-Sogn, dog agtes de ikke stærke og gode som de Jydske Kar af samme Slags.

Metaller. Til Metaller er her ikke opdaget nogen troeværdig Anviisning. Om det glimrende Sand blandet med Svovelkiis, som nær havde bedraget Raskenbergs Eyere, er andensteds gjort Erindring, saa og om en formeent Sølvholdende Aare ved Striib, under Billehave Gods. Nogle saa kaldte Fundlinger eller løse Steene, som holde Metaller i sig, sees undertiden her, ligesom andensteds. Saadan en sortagtig glimrende Steen fandt, for nogle Aar, Herretsfoget Brink ved Nesløvggaard i Odense Amt. En Sachiske Bergmand smeltede den og fik deraf saa meget Sølv, at man til en Raritæt, gjorde trende Sølv-Knapper deraf. Myre-Jern haver Hr. Geheimeraad Adeler fundet ved Nakkebølle, men ikke i nogen Mængde, ikke heller ville Skoven taale den Smeltning.

Skove. I en Deel af de forbemeldte Banker og biergagtige Egne, falde nogle af Landets beste Skove, særdeles i Nyeborg-Amt, ved Eegeskov, Hvidkilde, Løytved, Hellerup, Mullerup, Skioldemose, Flindtholm, Brendegaard, Arreskov, og under Baroniet Brathetrolleborg. De fleeste Herregaarde i Landets øvrige Egne, ere vel ogsaa, til eget Brug, forsynte med smaa Skove i deres Enemerker, men sielden paa Bøndernes Marke, som man længe siden haver bragt under Ploven, hvorfor nogle, saasom Egebergskov, Allerupskov og flere Steder nu alene bære Navn af Skov, endskiønt alle Træer længe siden have faaet Afskeed. Paa de fleste Steder findes endnu god Forraad

af Bøge-Træe, til Vogne og andet Redskab, men Eege-Tømmer til Huus- og Skibs-Bygning, Mølle-Axler og deslige, bliver efterhaanden meget dyrt. (385)

Tørv. Til Brændsel bruges af Almuen ikke alene paa Landet, men ogsaa i Kiøbstederne til Deels Tørve-Mosernes Forraad, som kiendelig sees efterhaanden at tilvoxe, ikke alene hvor den tilforn haver været opskaaren, men ogsaa der hvor fordem vides at have været aabne Vande.

Dette formindsker vel Fiskeriet, men forøger derimod Tørvemoserne og Høe-Avlingen, hvori Bonden haver meere Deel end i Fiskeriet. En større Fordeel kunde han vente sig af de tilvoxende Søer og mindre Vande, dersom Vand-Møllernes Tal var mindre. I den Henseende finder jeg, at en stor Land-Mand af den Provintz ønskede, at see nogle Vand-Møllers Tal formindsket, og en Deel af dem omskiftede til Veyer-Møller. Af disse findes i Nyeborg-Amt ikkuns trende, men af Vandmøller, som hindre Høe-Vexten, ikke mindre end 73, meest Herregaardene tilhørende og under deres Hovetgaards Taxt sorterende. Hvoraf sluttes, at i hele Landet maa være mange flere.

Ferske Søer ere ikke mange eller af nogen betydelig Storhed. De bekjendteste ere Juulbyesøe, Søerupsøe, Søbysøe, Arreskovsøe, Flemmingesøe, og Hvidkildesøe, i hvilken ligge nogle smaa med Skov bevoxne Holme, som giver et lystigt Syn, ligesom Fyen overalt er et behageligt Landskab.

Aaer og Bekke. Mange Aaer og Bekke giennemskiære allevegne Fyens lystige Landskaber og give saavel de fleste Byer deres Vand, som og ved Siderne gode Enge. Dog bliver næsten ingen Aae stor nok til at bære en Baad førend ved sit Udfald i Havet, hvor Sand-Grunden saaledes forhøyes, at de som have nogen Ørret-Fangst særdeles paa Landets Søndre-Kant, knap kunde bruge deres Baade. Vindingaae, Stokkebeks-Aae og Kongshøy-Aae, samt nogle flere, ere temmelig store (386) og Fiskerige, men Odense-Aae alene bærer maadelige Baade, og det synes, den kunde, til Vognleyens Besparelse, gøres navigable for store Pramme, til og fra Stege-Strand, dersom et Par Sluser til Vandets Ophold, bleve anlagte. Denne største Aae tager sit Udspring i Salling-Herret, af nogle Bekker, som komme fra Espe og Arreskov-Søe, samt Brahetrolleborgs Enemerker. Deres Samling løber til Hillerslevbroe, Gielskov-Mølle, Sønder- og Nørre-Broebye, Lundegaard og Vittinge, ind i Odense Amt, drivende 11 Møller. **Broer.** Den tager en Mængde smaa Bekke til sig og udkræver alene i Salling-Herret, tolv store og kostbare Broer. Af disse er Haagerup Broe 34 Alne lang, Hillerslev Broe 35, og den ved Nørre-Broebye ligesaa lang. Ved hastig Iisbrud om Vinteren, foraarsages paa disse Træbygninger ofte saa stor Skade, at Steenbygninger kunde synes langt mindre bekostelige, naar Districtet resolverede sig til det første Udlæg (*).

(*) Denne Aae forandret sit Navn efter Landsbyerne som den løber forbi. Udi Knitling Saga kaldes den Kalve-Aae, hvilket Navn længe siden er kommet af Brug, og findes ikke i noget andet Skrift, men maa i Sec. XII have været det rette.

Kilder. Gode reene og velmagende Vælde-Kilder findes i alle Landets Egne, og blant dem nogle, som, for Sundheds Skyld, besøges efter gammel Sædvane, paa St. Hanses Aften. Den største og rigeste Kilde, som strax ved sit Udløb kand drive et Møllehiul, findes ved Landeveyen, imellem Hessinge og Foborg. For at spaae om Veyr-Skifte, agte Bønderne i den Egn, paa Kildens Vext, eller Formindskelse, thi i det første Fald ventes vist megen Regn, men i det sidste tørt Veyr, hvilket synes overalt at maatte have sin Grund i Luftens større eller mindre (387) Tryk paa dem underjordiske Vandaare, men er her kiendeligere end andensteds, fordi Kilden er rigere.

Salte Vande. Indløbende Salte Vande i Fiorde og Havbugter, findes adskillige paa Udkanterne af Fyens Land, saasom mod Østen, lige over for Sproe eller Sprogøe, en liden Fiord som bedekkes af Forbierget Knudshovet og bøyer sig fra Sønden mod Norden, forbi Holkenhavn, indtil Nyeborg, hvor den hen imod Bye, taber sin Dybhed, men et Kanonskud længere ud, tager mod alle Slags Skibe. Dernæst paa samme Østerkant, længere mod Norden, en liden aaben Fiord, som strekker sig lige ind i Vesten, forbie Kierteminde, hvor den er saa smal, at man paa en temmelig lang Broe kører over den. Siden udbreder sig Vandet paa nye i en halv Miils Strekning og gaaer til Ulrichsholm, hvis forrige Eyer, Sal. Oberst-Lieutenant von Bryggemann, eengang var til Sinds at vinde der et got Stykke Land, ved en Sluse og Dæmning, anlagt hvor Vandet er smallest.

Odense-Fiord. Ikke langt derfra, dog paa Landets anden Side, nemlig Norden for en Peninsul kaldet Hindsholm, indløber Odense-Fiord, som er den største og holder fra Hindsholmens yderste Ende, hen ved halvfjerde Miil indtil Skibhusene eller den Landsbye Seden, hvor Odense Kiøbmænd hente deres Vahre til Vogns, og en Deel Skippere have deres Boelig. Noget længere ud ad ved Klintebierg, er og en Ladeplads samt et Vinterleye for Skibene. Fiordens Besejling udkræver forsigtige Lodser, formedelst de mange Sandgrunde, igiennem hvilke løber en saml dog temmelig dyb Rende af 2, 3 á 4 Favne Vand. Ved Mesund, egentlig Mitsund, knibes den tilsammen i et snevert Indløb, men udvider sig strax til halvanden Miils Brede og sees tillige opfyldt (388) med en halv Snees smaae Øer og Holme. Et par mindre Fiorde findes endnu paa Landets nordre Kant, nemlig i Skam-Herret og ved Bogense, hvis Havn er vel indsluttet men udyb og tager ikkuns mod smaae Skibe.

Middelfart-Sund. Middelfart-Sund, som skiller Fyen fra Nørre-Jylland, er noksom bekiendt af de Reisendes Overfart til Snoghøj i Koldinghuus Amt. Efterdi Vandet, som kaldes det lille Belt, er knap en Fierdingvey bred, saa falder den imellem Landene indknebnede Strøm desto strengere, følgelig er i Middelfart Bugt, ligesom næstliggende Stribsbugt, ingen god Havn. Denne maa til Vinterleye søges paa Landets Vester-Kant, hiin Side Hindsgavl, hvor Fanøe eller Fenøe og Svinøe giver god Sikkerhed.

Længere ud, hvor Beltet udbreder sig til et par Mile, er ved Assens en maadelig liden Havn, og dernæst en Fiord som indsluttes ved Hellnes, og strekker sin indtil Steensgaard, ligesom uden for, ved Bøyden i Horne Sogn, landes med smaa Fartøyer fra Als. Lige ud for Foborg falder en bred Havbugt, som indsluttes ved de tvende Øer Avernak og Lyø, da den ellers ville være alt for aaben.

Paa Fyens Søndre Side findes ingen Fiorde eller indløbende Havbugter, men dog den bedste Havn ved Svendborg, hvor de lige over for liggende Eylande Taasing og Thorøe giøre et smalt Sund og sikkert Vinterleye.

Luften. Da Fyens Land ligger midt imellem Siælland og Østerkanten af Riber-Stift, saa er og dets Luft af samme Beskaffenhed, nemlig vel tempereret, i Henseende til Kulde og Varme, Fugtighed og Tørke. Sielden indfaldert nogen Vinter-Frost, som ved varer over til en Maanets-Tiid (389) tillige, og Foraars Luften tilfører jævnlig en grødefuld Væske. Veirets Ustadighed, som er størst paa Eylandene, giver Anledning til Forkølelse og derved til pleuritiske og andre Bryst-Syger.

Sygdomme. Adskillige Slags Febrer indfinde sig ogsaa om For- og Efteraaret, dog meere paa den Søndre end den Nordre Landkant, hvilket velbemeldte Hr. Bredstorf tilskriver de der værende flere Skove og Banker, som meere hindre Luftens rensende Vinde. Han haver og fundet dette, at i hans Annex-Sogn Kirkebye, som ligger Norden for den høye og deels med Skov bevoxne Land-Ryg,

døer i grasserende Sygdoms Tiid, ikke nær saa mange som i Hovet-Sognet Ollerup, ved den Søndre Side.

Lægedom. Urter. Paa det første Sted pleyer og Almuen at opnaae en høy Alder, af 80 Aar og derover. Bondens sædvanlige Raad mod alle Slags Anstød, er næst Brændeviin, Hylde-Syrup, Bukke-Blade og Æren Pris. Flere medicinske Urter kiender han gemeenlig ikke, skiønt her findes mange, ved hvis Opregnelse man ikke opholder sig, efter at i den første Deel af dette Arbeid, er giort rede derfor. Men om én ellers mig ubekiendt Urt, tienlig til at farve guult med, vil jeg ved denne Anledning, give den liden Efterretning som forefindes i et Mfs. Af Hr. Geheimer-Raad og Amtmand Adelters Haand, angaaende Nyeborg Amt. Urten som kaldes Vou, blev før forskreven fra Frankrig, men en Farver i Svendborg ved Navn Topp, fandt den først omtrent for omtrent 25 Aar siden at være vort Land tilhørende (*) (390)

(*) Den groer i tør leeragtig Jord og kaster i Julio sit modne Frøe fra sig. Samme ligner Semen Psylli eller Loppefrøe, og burde for sin Brugbarheds Skyld, være Farverne bedre bekiendt, heldst i et Oeconomisk Seculo.

Dyr. Dyr-Riget angaaende, da findes i Fyen, af de vilde Slags, de samme som i næstliggende Provintz Nørre-Jylland, dog ikke alle, thi Vildsviin, Ulve, Illere og Brokke eller Grævlinger, veed man her ikke af. Ræve at alt for mange. Egerne sees her sorte, da de ellers gemeenlig ere rødbrune. Vesseler kaldes de skiønne, skiønt de ere skadelige. Muus ere undertiden dog sielden seet gandske hvide.

Af ædelig Vildt haves her Hiorte, Raae- og Daae-Dyr, dog ikke i aabne Skove eller Marke, saa mange som andensteds, efterdi Herregaardene ligge hverandre saa nær, at enten den ene eller den anden Skytte snart fælder dem, men paa Taasing som haver én Eyere, hanthæves de i store Flokke og sælges undertiden. Derimod have visse Adelsmænd ved deres Herregaarde indrettet Dyrehaver, som give dem stort Vildt til Fornødenhed, saasom ved Glorup, Brahetrolleborg, Arreskov, Raskenberg, Nakkebølle, Ulrichsholm, Grevinge, Mullerup ec. Harer haves overalt og finde nu noget meere Leylighed til Hanthævelse og Forøgelse, siden Proprietariernes Rettighed til Felleds-Jagt haver faaet snevrere Grændser, ved Forordningen om Felledskabs Afskaffelse.

Fynske Heste. De Fynske Heste falde gemeenligen ikke slet saa store som de Jydske, men noget reenere for Spat og af en finere Skabning. Blant adskillige Stutterier, hvis Vedligeholdelse er ubestandig, efter Eyerens Hensigt, haver det ved Hvidkilde endogsaa udenlands været berømt, og særdeles Kongen af Sardinien derfra ladet hente rare Heste. Bønder-Hestene ere noget større end de Siælandske, men mindre end de Jydske. De fleste Bønder holde hver sin egen Hingst, uden at bekymre sig om, enten han er stor eller liden. Denne Mængde gjør at (391) Hopperne ofte i Utide bedekkes ig Ynglen bliver vantreven, saa man holder et større Tal til at forrette det Arbeid, som kunde skee ved et mindre. Et Par Heste haver Bonden, som holdes i bedre Stand, end sex eller aatte andre. Disse kaldes per excellentiam Hestene, men de øvrige Besterne.

Oxne. Meyerier. Af Øxne haver man tilforn holdt flere end nu omstunder, og hvor de endnu holdes i nogen Mængde, til at forsendes af Landet, der skeer det gjerne, fordi der haves beqvem Græsning langt fra liggende, eller paa én af de smaae Øer, hvor Melkningen ikke saa vel kunde bruges. De fleste Herregaarde, efter hvis Indkiøb Bonden maa rette sig med sin Opfødning, have i dette

Seculo omskiftet deres Oxen-Stalde til Meyerier og befinder sig bedre ved Smør og Ost at sælge, ligesom Afsettelsen er dem visere end at vente paa udenlandske Kiøbmænd. (*).

(*) Om dette Lands naturlige Rigdom og Frugter i Almindelighed, siger J. Pontanus i sin Chorograph D. p. 721 saaledes: Plurimis naturæ dothus pollet. Frementorū copioso proventu ita abundat, ut ad remotissimas regiones es qvatannis trensmitta, præsertim siliginem & hordeum, qvemadmodum etian annuatim numerosa boum & eqvorum præstantium agmina germaniæ suppeditat; qvi littus adhabitant præter agriculturam piscatiobus incumbunt. Nee defant, og plurimas, qvibus passim inumbratur insula, Sylvas, cervorum, capreolorum, leporum & vulpium venationes.

Sviin. Af den Aarsag sælges her meget Smør og Ost, som begge Deelee under Navn af det Fyenske, haver god Aftrek. Af Melken betiene sig ogsaa Forpagterne til at feede og opføde en Mængde gode Sviin, som deels slagtede, deels levende i store Flokke, drives af Landet. Qvæg-Sygens haarde Plage, som ellers her og andensteds haver opmuntret (392) Svine-Ynglen, hindrer den dog tillige i nogen Grad, ved Melkningens Formindskelse. Imidlertid holder Bonden her saa mange Sviin, at de ikke naaer den Vext som i Jylland, og deraf haves den Skade, at Ageren meere omrodes af dette ustyrlige Creatur.

Faar Faare-Arten i Fyen er derimod meget større og bedre end i Jylland, samt Ulden finere. Særdeles findes Faarene meget skønne og store ved en Deel Herregarde, deels fordi man der haver forsynet sig med Tiltrek af Engelske, Eyderstedske eller Femerske Faar, deels fordi Græsningen der er ulige bedre end Bøndernes, af Aarsag, at Jorden faaer meere Hvile og bedre Giødning, ey heller bliver saa meget forsat. Naar Bonden sælger sit Lam om Mikkeldag for 4 eller 5 Mark, da kand Forpagteren tage 9 a 10 Mark.

Fugle. Ved dette Lands Fugle er intet i Særdeleshed at merke, saavidt jeg haver kundet erfare, Agerhøns falde her en god Deel og nogle deraf sendes til Kiøbenhavn. Vildænder, Bekasiner og adskillig Slags Kramsfugle ligesaa. Phasaner vider ikke at være her, uden paa Taasing, hvis Eyere af Curiosité haver anlagt et Phafanerie. Vildgiæs indfinde sig her, ligesom i Laaland, undertiden saa mange, at de skade Ageren, hvor den ligger Strandbredden nær. Saavel der, som særdeles paa Ærøe og fleere næstliggende smaa Eylande, sees en stor Mængde af de ellers rare Bruushaner, item adskillige fremmede Trekfugle, som paa sit Sted ere opregnte i deres Systematiske Orden.

Strand-Fiske. De Saltvands-Fiske, som fanges under Fyens Land, ere vel, paa mange Steder, til god Hielp for Indbyggerne, men ikke i den Mængde, at deraf kunde skee nogen Udførsel. Nogle fattige Strand-Siddere nære sig vel deraf, med Bønderne som have bedre Formue, (393) finde deres Avling vigtigere og vissere, undtagen paa de mange smaae Øer omkring Landet, hvor Bonden haver mindre Avling, Frihed for Hoverie og bedre Leylighed, da han dog maa holde Baade og tilhørende Redskab. Det som sædvanligst fanges, er Torsk, Sild, Aal, Makrel, Horngiver og Flynder. Af disse falde paa Øster-Kanten nogle særdeles feede, som have faaet det Navn Kiærteminde-Raadmænd, af hvad Anledning vides ikke. Stør fanges vel ikke ofte, men dog undertiden 2 a 3 Alne lang. **Sild.** Ved Middelfart tages om Sommeren, i temmelig Mængde, nogle smaae Sild, som sprenges med lidet Salt og lettelig røges, da de i Feedhed og god Smag svare til de saa kaldte Holstens-Sild som tages ved Capel i Slien og sendes til Tydskland som en Delicatsse. De Middelfartske Knag-Sild sendes og undertiden til andre Provintzer.

Marsvin. I samme Middelfart-Sund, egentlig ved Landsbyen Gamborg, sees, paa visse Aarsens Tider, en stor Mængde af Marsviin eller Delphiner at tage deres Vandring fra og til Østersøen. Til dennem at oppasse, haver fra Arildstid været og er endnu, et eget privilegeret Fisker-Compagnie, som paa Felleds Omkostning bespender den samle Strøm med stærke Garn, og i deres Baade gjør Jagt paa Marsvinene, saa at de ofte i hundrede Tal fanges og deres Spek til god Tran afsmeltes. Paa de unge Marsvin er Kiødet saa got, at det undertiden spises af fattige Folk.

Sælhunde. En anden ogsaa gavnlige Fiske-Jagt er det, som anstilles ved Baroniet Skeelsborg under den Penisul Hindsholm, hvor undertiden 60 á 70 Stykker af de for Fiskeriet skadelige Sælhunde, paa eengang ødelegges og ligeledes med deres Tran og Skind oprette noget af (394) den tilføjede Skade. Den Jagt skal være for Liebhabere heel behagelig, men ogsaa ikke mindre farlig, end Klap-Jagt paa Landet, efterdi den udkræver et got Tal visse og forsigtige Skytte, fordeelte paa adskillige Baade, da Byttet undertiden kand være en anseelig Capital, og regnes blant bemeldte Baronies ikke ringe Herligheder.

Ferskvands Fiske. I Indenlandske løbende og staaende Vande, fanges allevegne de sædvanlige ferske Fisk, nemlig Giedder, Aborrer, Carper, Karuser, Suder, Aal, Brasen, Skaller, Horker, Flirer ec. Lax fanges her ikke sædvanligen, men vel mange Foreller og Øreder, hvor dertil ere indrettede Øretgaarde, saasom ved Hesselager, Lundborghuse, Tisselholt og i Aabye Sogn.

Fiskerier. Hvor Naturen giver Anledning, beflitter man sig gjerne ved hver Herregaard paa Ferskvands Fiskerier til eget Behov, saavel som til at selge i Odense eller andre Kiøbstæder, og ligesom visse Vande og Grunde, frem for andre, best nærer visse Fisk-Arter, saa roser man i Fyen fornemmelig Arreskovs Karper og Aborrer, Søerups Brasen, Langesøes Aal, Skelenborgs Karudser, Eybye Giedder. **Eybye Giedder.** Om disse sidste er jeg uvis, til hvilken Fiske-Familie de egentlig skulle henføres, da de uden for Byen, ere her til Lands næsten ubekjendte. Nogle kalde dem Ebbegiedder, med da Eybye-Mølle, ey langt fra Odense, er det Sted hvor de fleste fanges, saa er vel Eybye Giedder det rette Navn. Dog synes dette endnu urigtigt, saavidt det gaaer ud paa Giedder, thi mine adskillige Correspondenter ere alle eenige deri, at denne Fiskes Skabning, saa og den Ragn, ligner langt meere Karpens end Gieddens, Smagen og Kiødets Blødhed ligeledes. Den er altsaa en delicat og god Fisk, men noget vanskelig at spise, i den (395) Henseende, at den Krop, særdeles Halestykket, er opfyldt med en Mængde smaae og skarpe Been.

Fyens Fordeele. Om Fyens Land i Almindelighed, kand med Sandhed siges, at dets naturlige Egenskaber ere meget fordeelagtige, ved Frugtbarhed paa Korn, Qvæg, Fisk, og allehaande Levents-Midler, saavel som paa Sundhed, Yndighed, Omgængelighed og nær Naboeskab. Den Engelske Envoye Monfr. VERMON, som i dette Seculi Begyndelse, nogle gange reiste her igiennem, synes at have fundet en særdeles Fornøjelse i den Provintz, og da det er rart, at en Engelskmand meget roser det fremmede, vil jeg anføre hans Ord af *Relation d'un voyage fait en Dannemarc* & c. p. 357 seqv. "Denne Deel af Fyen, siger han, er meget skøn, ligesom det øvrige af Landet. Landsbyerne ere smukkere og bedre bygte end i Siælland, saa ere og Bønderne meere frie. Man seer der intet Huus uden Have, Græsgangene ere meget skønne og Qvæg større og bedre end i Siælland. Øllet er fortreffigt og saa got som nogensteds. Man lever der ret vel. I Odense spiiste jeg med mange Officierer af Cavalleriet, og vi havde altid 6 til 8 Retter vel lavede af Kiød og fersk saavel som Saltvands Fisk. Kiødet er saftigt. Allevegne haves Forraad paa Fugle. Til Indbyggernes Roes maa man sige, at de dekke Bordet med Damaskes Duge gjorde hos dem selv, lige saa gode som i Holland. Der er noget almindeligt i Dannemark, at finde skiønt Dekke-Tøy. Med Hvede og

andet Korn, saae jeg Agerne skiulte, saa og Græsgangen med got Qvæg. Særdeles finder man der en Mængde af skønne Heste. Nogle Officierer som havde tient i Tydskland, Frankrig og Flandern, sagde mig, de havde aldrig havt bedre Qvarterer end her, efterdi alle (396) Livets Fornødenheder havest der for billig Priis, og Omgængelsen er meget god, formedelst den Mængde af Adels Folk som der boer. Forestiller Eder her hos Behageligheden af det Land, hvilket de ofte holde Jagt, og hvor man haver saa smukke Spadsere-Gange, saa tør I ikke undre over, at man gjerne opholder sig der." Saavidt Vernon.

Indbyggernes Tal og Naturel. Angaaende Landets Indbyggere, da kand deres Tal omtrent være 100000, nemlig naar man antager den Meening, at uden for grasserende Sygdoms Tiid af 40 Personer ikke døde fleere end en. De Dødes Tal er aarlige, efter adskillige Listers Sammenligning. 2600, og de Fødtes 2950, følgelig Tallets aarlige Tilvext 3 á 400, saafremt den ikke formindskes ved tilfældige Aarsager. Ved frievillig Udreise skeer saadant ikke gjerne, thi dette haver Fynboerne tilfelleds med mange Øboer, at de endogsaa i en høyere Grad end andre, elske deres eget Land, sette høy Priis derpaa og resolve ikke gjerne til at forlade det. Hr. Geheime-Raad Adeler, saasom én af deres høystfortiente Amtmænd, giver dem i sin til det Kongelige Cantzellie for en Snees Aar siden indsendte Beretning, det troeværdige Vidnesbyrd, at endskiønt de, ligesom Bonde-Standen overalt, heldst blive ved det gamle, og ikke gjerne følge noget nyt Forslag til anden Omgang med deres Agerdyrkning, saa ere de dog nesten alle omhyggelige for deres Næring, stræbsomme og arbeidsomme, troe og tienstagtige, godgiørende mod Fattige, hielpssomme mod hverandre, og mod Øvrigheden troe og ærbødige, giørende deres Gierning med Lyst og Munterhed, saafremt de vel beegnes og opmuntres. Hvis ikke, lade de Hænderne snart synke, ja bringes vel til Haardnakkenhed; thi de have ikke, saasom de Siælandske (397) og Laalandske Bønder, nogen Tiid været vordnede, men stedse er friit Folk, følgelig liberioris genii & ingenii. Den store Johannes Tauson eller Tagesön, som gjorde i Dannemark næsten det samme som Doct. Morten Luther i Tydskland, var en Bonde-Søn ad dette Land, og hans ugemeene heroiske Geist gjør Fødelandet visseligen Ære.

Almuens Levemaade. Almuens Huld og Vext er største deels, fyldig og anseelig, og Complexionen ikke usund, ligesom det frugtbare Land forskaffer Anledning til god Mad og Drikke, hvori de give Laalænderne lidet eller intet efter. Foruden Mellem-Mad, spise de dagligen tre fulde Maaltider, hver gang to Rætter, men deri ikke saa megen salt Sild som andre Øboer, hvorfor deres Blod er mindre usundt. Boghvede-Grød og Erter giøre en god Deel af deres daglige Føde. Martz-Maanets Øll ville de have om Høsten, Most og Melske er dem ingen usædvanlig Drik. Paa Brændeviin have de fleeste vel Smag, men giøre dog sielden nogen Exces deri. I de fleeste Huuse finder man høyt opredte Senge fuldstoppede med Gaasefier, samt got Linnet, og venlig Adfærd mod fremmede. I Klædedragt haver Bondestanden nu omstunder næsten overalt, antaget samme Facon som i Kiøbstæderne er brugelig, dog findes blant de Fyenske Bønder nogle, som aldrig bære Kiortler med Folder og Knapper, men alene Kofter eller lange, viide og aabenstaaende Trøyer, gemeenligen af hviid eller sort Farve, derunder bære de 2 á 3 røde, blaae eller grønne Undertrøyer, besyede med Skruebændler og besatte med smaae Sølv, Tin- eller Beenknapper. Ved Stranden og paa de smaae Øer, bærer man sædvanlig Skibs-Mands-Dragt, nemlig Trøyer og vide Buxer. Qvindfolkets ældste Dragt sees endnu kiendeligst paa Landets Udkanter eller længst fra (398) Odense, saasom paa Hindsholm og i Horne-Sogn, hvor Konerne bære et eget Slags krigede Huer og have deres Skiørter saavel som Altergangs-Kaaber lagt i mange Folder og Kruser, som til den Ende ere persede. Det fynske Qvindekjøn roses for Huslighed og særdeles Flid i at spinde, væve og til

deels selv farve baade deres egne og Mandfolkenes Klæder, samt at forfærdige adskillig Slags hiemgiorte sribede Stoffer og andet Tøy, hvilket særdeles er kommet i Brug, siden det udenlandskes Indførsel er forbudet, til bedste for indenlandske offentlige Fabriqver. Af dette sidste Slags ere her i Provintzen tvende, nemlig Odense og paa Taasing, hvorom paa sit Sted skal meldes lidet senere. (*)

(*) En gammel National-Fabriqve af det Slags, som aarligen udsender nogle Vahre, bestaaer særdeles i Dynevaar og hvad til Sengeklæder henhører. Heraf spindes, væves, syes og udsendes mange Dynner og Puder, fornemmelig fra den Egn som kaldes Sletten, imellem Odense og Bogense, saa og fra Diernes ved Foborg. Uldne Strømper knyttes og strikke i temmelig Mængde, da det er Malke-Pigernes daglige Arbeid, men frem for andensteds gjøres i Dyrehavens Huse ved Holkenhafn, et Slags meget fine og tette Strømper, næsten som den fineste Filt.

Hvad man her meest klager over, saasom en Hindring for de offentlige Fabriqver, er frievillig Arbeideres Mangel og den Vanskelighed i at faae Betleriet afskaffet, fordi Folk gemeenligen ere godgjørende og ofte utidig barmhiertige mod dem som ikke burde have Deel i Almissen.

Ved sit Tungemaal adskiller Fyenboen sig vel ikke fra de andre Provintzers Indbyggere, undtagen saavidt Ordenes Pronunciation og udtale angaaer, thi denne klinger saa fremmet i andre Landsmænds Ören, at mange Ord ikke forstaaes, uden ved længere Omgang. Dog (399) denne Dialectens Adskillighed er intet usædvanligt, og haver Sted i andre saavelsom denne Provintz. **Navne.** Hvad jeg endnu vil erindre, er en Forskiæl paa Almuens Navne, nemlig de ældgamle originale Navne, som nedstammer fra Nationen selv, uden Blanding af fremmede eller indførte. Saasom blant Mandfolkene findes Bild, Biörn, Ebbe, Folmar, Fasting, Find, Giöde, Gorm, Gumme (formodentlig Gudmund) Hanne, Helle, Hiere, Hinnemand, Hintze, Joen, Ingvar, kærud, Lydik, Marqvor, Mimmment, Nisse, Oysteen, Orm, Palle, Pelle, Præben, Roland, Sone, Steen, Thor, Tönne, Tue, Trond. Blant Qvinderne Abel, Engel, Fröke, Gye, Gundel, Helle, Haasen, jegte, Sille, Sinder, Stivert, Tilfke, Teppeke, Usle, Öllegaard, Tyre, NB. Gunder og Helle ere Generia sommunis.

Det Fiortende Capitel

Om Fyens Antiquiteter og Historiske Tildragelse.

Om Fyens første Beboelse og dets allerældste Indbyggere kand ikke ventes nogen vis og nøyagtig Underretning. Med GROTIUS og LEIBNITZ, af Navnet at giætte sig til, den ældgamle Finniske Nation, som haver givet Finland sit Navn, skulle ogsaa have taget sin Boepæl i Fyen, er en Sætning uden Grund og Sammenhæng eller Rimelighed med Resten af vor Historie, hvilket Professor GERH. SCHÖNING med rette erindrer i det gamle Norges Geographie. § 3. p. 5.

Forend Othins og de Asiateres Ankomst i disse Lande, vilde de Islandske, eller andre Nordiske Krøniker, slet ingen Beretning at give os. De Græske og Romerske Skribenter, særdeles PTOLEMÆUS, TACITUS, MELA & c. melde vel om Skandiske eller Codanoniske og Alocuske Øers Beboelse af et Folk, som, med sit almindelige Navn, kaldtes Teutoner, Staldbrødre til de Cimbrer. Men da hine Skribenter, alene ved et ustadigt Røgte, havde saare liden Kundskab om langt fraliggende Lande, saa have deres Ord givet Kunstdommerne (401) nok at bryde deres hveder med, for at finde Rede i den lide sammenhængende Efterretning. Imidlertid kand den, som haver Lyst, eftersee herom vores lærde Herr Justitz-Raad JOH PET. ANCHERSENS *Vallie Herthæ Dea & orig. Dan.* paa adskillige Steder, saasom p. 134. 176. 191. 341. 367. 369. Hvad som egentlig hører herhid, er dette, at han med ALTHAMMERO og flere tilegner Fyen det Folk, som kaldtes Aviones og Avarpi, ikke just alene for nogen Slags Liighed i Navnene Aviones og Avernak, men ogsaa fordi, at efter PTOLEMÆI Uddeeling, disse ikke andensteds beqvemmeligere kunde anvises deres Boelig. (*) Hvad jeg endnu herved vil erindre, er dette, at den ogsaa ingenieuse JOH. GEORG ECCARD i *Orig Germanor.* P. 71 holder CLAUD PTOLEMÆI Phileum for at betegne Fyen, ligesom hans Setutanda for Siælland, lutter Gitzninger, som man ikke tager Deel i.

(*) Aviones Taciti h. p. e. VI. §. 38 p. 195. & Avarpos Ptolemæi §. 27. p. 385. Suspicionem non vana & conjectus, Fionia assereui, qvi Syllabarum & leves vocum somilitudines aucupantur, eas inveniunt in Avion Gefion, de qua postea P. II. C. III Fion in Fionin Auarp & Aurnak & c. p. 369 Læseren dømmen efter sin egen Indsigt den gode Mands Meening, som i det mindste ikke er uden nogen Klygt.

Odins Indkomst. Af vore nordiske Skribentere, som med meere Vished synes at kunde give Beretning om denne og andre Provintzers gamle Beboere, er SNORRE STURLESÖN den ældste. Denne siger nu i sin Norske Cronikes første Part, som er Yngling Saga, cap. V. noget lidet om Othins og Asiateres Boepæl i Fyen, saaledes ”Othin havde mange Sønner, dem satte han, efter at mane Riger hos Sachserne (402) vare undertvungne, til deres Forsvar. Siden udvalgte han sig en Boelig mod Norden ved Havet, nemlig den Insul kalder Odinsey i Fyen. Derfra udsendte han Gefion over Sundet mod Norden, for af opsøge nye Lande.”

Dersom her i stod Odinsey i Fyen saa kunde man tænke, at dette gandske Eyland havde baaret Navn af Odinsey, eller Odins Øe, et Land som han efter sin Reise fra Sachsen, udvalgte til sin Boelig, uden Tvivl fordi han fandt det dertil beqvemst og værdigst, ved visse naturlige Fortrin, ??? indtil denne Dag forvolde, at mange Herre-Folk gjøre samme Val og derved vise sig at være at samme Smag. Imidlertid findes ikke, ????? længe denne Nordens Overvinder opholdt sig her i den udvalgte

Boelig førend han eter den udsendte Fyenske Qvindes Gefions Anviisning, ??? til Sverrig, og der, ligesom overalt, spillede Mester: (*)

(*) SAXO GRAMMATICUS fortæller i Kong HADINGS Levnet, at efter Othins Bortgang, indfandt sin en anden Bedrager kaldet Motothin, hvilken ogsaa ved Koglerie satte sig i Høyagtelse som en Afgud. Da den rette Othin kom hiem igien, maatte Mitothin, for at skiule sig, flye til Fyen. Der fandt han de gode Fyenboer saa vantroe, at de sloge ham ihel. Det Mord hevnedes hans døde Krop, ved at opvekke en restentialske Stank over det gandske Land ec. Cujus fecessin Matothin quidam præstigiis celebr. - - - Qvi cum, Othino redeunte, relicta præstiggiarum ope, lasendi gratia Pheoniam accessisset, concusn incolarum occiditur. Cujus extincti qvoqve flagitia, siquidem busto sni propinqvantes, repentino mortis genere consumebat, tantsaqve ost fata pestes edidir, ut pene tetriora quam vitæ monumenta dedisse videretur - - - Qvo malo obsufi incolæ, egestum tumulo corpus capitel spoliant, acuto pectus stipite transfigentes. Id genti remedio fuit. S. Gr. Lib. I pag 13. Edir. Stephan.

Ikke (403) heller meldes noget om Fyens forrige Beboere, eller at deres Undertvingelse havde kostet Asiaterne nogen Umage. Landts Regenter. Skiold Othins Søn, som fik bemeldte kloge Qvinde til ægte, beherskede siden denne ligesom de øvrige cadanoniske Øer, tillige med Cimbrien eller Sønder- og Nørre-Jylland, ikke længe før Christi Fødsels Tid, saafremt man biefalder Iislændernes Tiids-Regning.

Siden findes om Fyen intet særdeles, førend i det siette Aarhundrede, da Kong HROLF KRAKE hans Død drog et langvarigt Interregnum eller Kongeløst Regimente efter sig, og adskillige Prindser bemægtigede sig hver sin Provintz, indtil de omsider bleve sankede igien ved Kong IVAR VIDFADME. Den som imidlertid herskede over Fyen, haver alene efterladt sig sit Navn, hvilket var Hane, ligesom hans Naboer i Jylland vare Hatter og Rörik, men i Siælland Hunding og Hejtar.

I det tiende Aarhundrede var Fyens Styrelse betroet en mægtig Mand ved Navn Palnetokke, hos hvilken Kong HARALD BLAATAND lod sin Søm SVEND TIUGSKÆG opdrage, saa og ved ham anlegge den Stad Julin i Pommern. Da nu dens første Indbyggere var en Dansk Colonie, som siden blev saare berømt under Navn af Jomsborgere, saa sluttes, at deres Anfører Palnetokke haver taget dem fornemmeligen af sine Landsmænd, nemlig Fyenboerne, men anført dem saaledes til det da brugelige Søe-Røverie, at de omsider førde (404) Avind Avindskiold mod deres Fæderneland, og derfor i følgende Tider af Kong Waldemar I bleve udrydede. Bemeldte Palnetokke var den, som hialp Kong SVEND TIUGSKÆG at rebellere imod sin Fader Harald, hvilken og af ham blev ihelskudt ved Isefiorden. Om ham retter Olaf Tryggesöns Saga, at hans Fader af samme Navn, ja hans forfædre i mange Leede havde haft Fyens Land i Forlehning, item at hans Gemahlinde var Olava, Grev Stephan af Engelland hans Datter, og at han efterlog sig en Søn ved Navn Ako eller Age eller Ove; hvilken blev opdragen tillige med Kongens Søn, og siden fik Fyens land at raade over, ligesom Faderen havde haft det. (*)

(*) Huius Palmii Majores multo tempore Fionia poriti suerant Cum vers Palmatokius Borislavii vasallus in vindlandia factus est, simulqve obenia Jomsvikingensium Præsectura. Akonem filium summ Fioniae præfe?? Qvi parilis ætatis erat cum nutritio fuo, Svennone Harald Filio. Ak?nis mater erat Olava, Stephani Comitæ Angliæ filia JOH. PERINGSkiold *Heimskringla* pag. 243.

Mod Enden af det tiende Aarhundrede blev den Christlige Religion indført i Fyen, efter at den allerede noget tidligere havde fundet sted i Sønder- og Nørre-Jylland. Den første Biskop som tog sin Boelig i Odense, kaldtes Folbertus, didsendt af den Bremske Erkebiskop Adeldagus, og det med den tyske Keyser OTTONIS III. Privilegium, datteret Wildeshusen Anno 987 som kand læses i *Annel. Eccl. Dan.* Tim I. pag. 82, thi siden at de Keyserlige Vaaben efter lang Modstand endelig triumpherede over Kong HARALD BLAATAND, og denne, tillige med sin Søn Svend Otto antog Daab og Christendoms Bekiendelse, lod han det, efter de Tidens enfoldigere Omgang, ogsaa skee, at Keyseren som den Christelige Kirkes største (405) Patron føjede her samme Anstalter som i sit eget Land, hvor om jeg paa bemeldte Sted haver givet min Betænkning.

Vendernes Indfald. Midt i det tolvte Aarhundrede leed Fyenboerne, ligesom Naboerne i Siælland og Laaland, stor Nød og Jammer af de hedenske Vender, saasom deres Gienboer i Pommern og Meklenborg, hvilke med smaae Roerskibe, ideligen gjorde Landgang, udplyndrede og overfaldt hvad dem forekom, saa at Landet næsten blev ødelagt og Indbyggerne saare tynde.

Hertil fandt di god Leylighed, ved Anledning af den Borgelige Krig, som da førtes imellem de tvende Cron- Prætendenter, SVED GRATHE og KNUD V. Dette beskrives af SAXONE GRAMMATICICO Lib. XIV med følgende Ord. Dog efter hans Sædvane, uden at nævne noget Aarstal.

Borgerlige Krige. ”Venderne indfaldt kort efter med en stor Magt, siger han, i Fyen, og gjorde der saadant Nederlag paa Indbyggerne, at der som de saaledes havde kommet eengang til, var ingen bleven til overs, som kunde dyrke Landet, og denne Øe ville ikke alene have været i en slet Tilstand, men ogsaa blevet gandske ødelagt. Det var Kong SVEND ikke nok, at han eengang havde tiggert til Sachserne, men han forføjede sig endog anden gang til Hertug Henrich Löve, og endelig overtalede ham til at lade Venderne, som stode under hans Herredømme, sætte ham over til Dannemark. Han blev altsaa ved deres Flode overført til Fyen, hvor han med Glæde blev modtaget af Indbyggerne, reyste til Odense og satte sig for, med da faa Folk som han havde, at forsvare sig mod sine mange, ja næsten utallige Fiender. Venderne lovede ogsaa, at de ingen Overlast eller Ufred ville paaføre hans (406) Tilhængere, hvorfor alle Øens Beboere, deels for at nyde denne belovede Fred, deels for at vise Kiærlighed mod deres Konge, vare saa omhyggelige for at beskytte og tiene ham, at der baade af mænd og Qvinder forsamlede sig en stor Mængde til ham, holdende sig det for en Ære, om de kunde igien ophielppe deres Konge hvis Velfærd ellers var nær ved Undergang. Kong KNUD og WALDEMAR samlede derfor Dannemarks øvrige Mandskab, og for ikke at lade Svend faa Leylighed til at forstærke sig, anfaldt de Fyen baade til Lands og Vands. Det havde den gang i Henseende til deres mange Folk, været dem en let Sag, at nedlegge Fyensboernes tinge Antal, men WALDEMAR ynkedes over Levningen af Øens Beboere, og holdt for, man burde spare dem, efterdi Landet var i saa slet Tilstand, og ikke at skade Fædernelandet mere end Fienden, ved at udrydde dem som vare overblevne fra det forrige Nederlag. Dette Krigstog blev altsaa omskiftet til en Freds Forhandling ec.” Saavidt SAXO. Samme Autor giver ogsaa tilkiende, at Fyenboerne og andre Kong SVENDS Soldater, hvæ beviist en ugemeen Stridbarhed i at fordrive de Vendiske eller Slaviske Folk af deres Land, hvilket maatte sluttes deraf, at de fleste Soldater, ved at bruge deres Sværd, havde slidt baade Hud og Kiød af deres flade Haand saavelsom af Fingrene. (*)

(*) Bellum cum ipsis magne apud Fioniam virtute gesit. Quorum copias ita excidit, ut plerisque militum palmas ferro prærofas habentibus, media digitorum caro crudesceret. SAXO Lib. Pag. 259.

Ved det skadelige Arve-Skifte, som Kong WALDEMAR II. gjorde imellem sine Sønner, var Svendborg med en Deel Jordegods i Fyen indrømmet Hertug Abel af Sønder Jylland. Dette ville den (407) ældste Broder Kong ERICH kaldet Polgpenning ikke lade staae ved Magt, meenende at Abel derforuden var alt for vel aflagt, saa han burde give det Fyenske Gods tilbage. Abel derimod fore Anno 1247 med sit Tilhæng ind i Fyen, holdt ilde Huus på Kongens Gods, og satte Ild paa Hovet-Staden Odense, men Svendborg som sit Arvegods, lod han befæste; Kongen kom snart efter og hevned Odenseiske Ildebrand, ved at indtage og afbrænde Svendborg, som efter Brødres snart paafølgende ynkelige Død, en Tid lang blev Abels Afkom tilhørende, og opvakte meere Trette. Se HVITFELD T. I. pag. 215 seqv.

I næstfølgende Seculo leed Fyens Land saavelsom flere Provintzer, nogen Skade af den fredløse Marsk Stigs Tilhængere og deres Norske Hielpere, hvilke særdeles plagede Søkysterne med Plyndring og Ildebrand, heldst da Kong ERICH MENDEVEDS egen Broder, Hertug Christopher, i Steden for at straffe sin ihjelslagne Faders Banemænd, slog sig til deres Partie, og skaffede sin Broder flere Fiender paa Halsen. Anno 1316 søgte han og adskillige af Adelen Undsætning hos Markgreve Waldemar af Brandenburg, hvilken hialp dem med nogle Skibe, som bleve udrustede ved Stralsund. Transporten landede i Fyen ved Svendborg, hvilken Bye Hertugen indtog og spillede Mester i Landet. Den Kongelige Befalings-Mand Hr. Jacob Flep lod vel Almuen i en Hast opbyde og bevæbne, men var ikke i Stand til at forsvare sig, og tabte et Slag mod Hertugen, som dog snart maatte forlade Fyen igien, og drage den Vey han kom, siden Markgrevens Tropper bleve hjemkaldte til Stralsund igien, hvor Kong ERICH lod sin Fiende angribe og sit eget Land befrie. (407).

Fyen forlehnes. Greve Gerhard. Da bemeldte Hertug Christopher, efter sin Broders Død, bestigede Thronen og blev for Landet en meget skadelig saavel som selv en ulykkelige Herre, forlehned han den Holsteenske Greve Gerhard, som havde laant ham 41000 ledige Mark Sølv, med Fyens Land, ved en Contract giort i Ribe, Aar 1330, og det med Vilkaar, at Greven skulle tiene ham, naar paakrævedes, med 50 Mand til Hest. Hindsgavl Slot med Halvparten af Fyen, skulle han strax annamme, men Nyeborg og den anden halve Deel, naar Kongen fik Helsingborg samt det pantsatte Gods i Skaane. Døde Hertug Waldemar af Sønder-Jylland, uden Livs-Arvinger, da skulle Greven forlehnes med det Hertugdømme, og Fyen falde tilbage. See HVITFELD T. I. pag. 451.

Kong Waldemar afstaaer Holsterne. Under dette fremmede Herskab blev Fyen indtil 1357, da Kong WALDEMAR III her, ligesom andensteds, var betænkt paa at rette sin Faders Forseelser. Holsterne havde forstærket sig med et Tilhæng af misfornøiede Jyder, som droge ind i Fyen, for at hindre Kongens Fremgang. De forjagede Kongens Besætning af Odense, og satte Byen i Brandskat. Derpaa belejrede de det faste Slot Gamborg, ikke langt fra Middelfart, hvilket den Holstenske Krønike urigtig kalder Bamberg. Saa snart det rygtedes, kom Kongen med sin Hær til Fyen, hvor en Deel af Adelen mistænktes for Utroeskab, og bleve, tillige med nogle af den Jydske Adel, fængslede. Slottet Gamborg undsatte Kongen ved at angribe de Holsters Magt, som gandske blev afslagen og mange forsøgte Krigsmænd paa Stedet nedlagte, særdeles de tvende Holsteenske Grever Hans og Henrich, men deres ældre Broder og Formand Grev Claus undkom med Livet og mistede dog et Øye. HVITF. T. I pag. 513. (409)

Fyen indrømmes Hertug Bugislaf. Samme Autor beretter ved det Aar, 1436, at da Kong ERICH af Pommern gjorde sig al Umage for at faa sin Fetter Hertug Bugislaf til Eftermand paa den Danske Throne, saa indrømmede han hannem de beste Slotte og Lehn i Fyen, nemlig Nyeborg, Hagenskov

og Hinsgavl hvilket dog ikkun varede kort Tid, da Kongen selv overgav Regimentet og drog til Gulland.

Grevens Feide. Siden forefaldt her, in publicis, paa lang Tiid, ingen merkelig Forandring, førend i den efter Kong FRIDERICH I, Død opvakte borgelige Krig, som gemeenligen kaldes Grevens Feide, fordi Greve Christopher af Oldenborg fangne Kong CHRISTIANI III Venner, vare deri foreente med Lybekkerne, og fandt Medhold af mange Kiøbstæders Borgere, ønskende at aabne Kongens Fængsel, fordi de ansaae ham som deres Stands Forsvar, mod den alt for mægtige Adel, særdeles i Fyen og Laaland hvor den tumultuerende Almue af Kiøbstæderne, understyttet ved Lybekkernes Hielp, og Greve CHRISTOPH. Opmuntring, fore meget ilde med Adlen og forgrebe sig paa mange uskyldige af den Stand, som fra Gaard og Gods bleve fordrevne, plyndrede og brandskattede, særdeles i de Aar 1534 og 35.

I denne Tragedie var Fyen den fornemmeste Skueplads. HVITFLED, KRAGIUS, PONTANUS, STEPHANIUS og flere sildigere Skribentere give Beretning nok herom, dog vil jeg her, saavidt Fyen egentlig og særdeles angaaer, anføre det merkværdigste deraf, paa det jeg siden, ved hvert Steds Beskrivelse, kand være desto kortere i at berøre den Materie. (410)

Fyens Adel vælger Hertug Christian til Konge. Saasnart den Fynske Adel hørde Aar 1534, at Adelen i Jylland havde forsamlet sig i Rye, og der samdrægteligen udvalt Kong FRIDERICH I. ældste Søn, Hertug Christian til deres Konge, holdte de ogsaa en Forsamling i Hellesøe Kirke uden for Odense, thi de agtede ey raadeligt at drage ind i Staden. En navnkundig Adelsmand, Johan Friis, af Hesselager, var den Mand, som de i alles Navn, og med skriftlig Fuldmagt, sendte til Kong CHRISTIAN III, for at give tilkiende, at han af dennem, ligesom af den Jydske Adel, var udvalt til deres Herre og Konge. Brevet, som var dateret paa S. Knud Konges Aften, læses hos HVITFELD Tom. I. pag. 1425. Det som de deri allermeest bede om, er, at Kongen snart vilde komme dem til Hielp, thi deres lidet Landskab ikke kunde samle stor Magt, og derhos laae allerførst og nærmest for Fiendens Anfald, saa trængde de destomere til en ufortøvet Undsætning.

Oprør. Saa snart som Borgerne, særdeles de i Odense og Svendborg, fik Nys herom, og meenede, Adlens var, uden deres Tilstemmelse, ikke gyldigt, traterede de hver Herremand som en Fiende. Paa Landet fore de omkring med Mord og Brand. Alt hvad de kunde overkomme, som var Adelen tilhørende, giordes til Priis, og Herregaardene brændtes. For at frelse Livet, flyede nogle til Nyeborg, andre lovede at giøre eet med Borgerne, men hvem det ikke vilde, blev ihielslagen. Svendborgerne saasom de allerivrigste, nøyedes ikke med at opbrænde det nestliggende Ørkel Slot med alt Stiftets Archiv, men maaskee af et særdeles Had mod Bispen Knud Gyldenstjerne, som havde lokket Kong CHRISTIAN II i Fælden, droge de til Odense, bestormede Bispegaarden, og da nogle i dens Vinduer saavel som (411) uden for, satte sig til Modværn, bleve de ihielslagne, samt Gaarden omsider antændt. Dallund Kloster indtog en Skrædder af Odense med sit Tilhæng, ligesom en Bonde giorde sig Mester af Hagenskov. De af Adelen, som ville frelse sig, maatte enten flye af Landet til den udvalgte Konge, eller og forskrive sig til at tage den fangne Konges Partie. Saa giorde Eiler Erichsen Böller, Herre til Nakkebølle. Grev Christophs Hovets-Mænd Jost Berritz og Albert Flegge, slap ham ikke af sit Svendborgske Fængsel, førend han skriftlig havde forpligtet sig til, at giøre eet med dem og den Byes Borgere.

Undsætning fra Kongen. Imidlertid hastede den udvalgte Konge med at sende til Adlens Hielp, et lidet men vel berustet Antal af Ryttere og Soldater, under Hr. Johan Rantzovs og Joh. Frises

Anførelse, blant hvilke vare nogle af Kongens egne Hof-Tienere. Med dem foreenede sig en Deel Jydske Tropper, hos hvilke var Peder Ebbesen og Jens Juel, med Bispernes Folk. Paa Fagerskov Bierge havde Borgere og Bønder imidlertid forsamlet sig, og gjorde Modværge saa got som de kunde, men bleve, saasom uøvede, afslagne og maatte enten flye eller love at forlade det fremmede Partie. Svendborgerne, som havde befæstet deres Bye, ville ikke give efter, men forsvare sig.

De af Odense vægrede sig ogsaa ved at indlade de Kongelige, men da den store Bye var saa got som aaben, blev den straffet med Udplyndring. Nyeborg Slot saavel som Byen var besat med den udvalte Konges Folk, men da disse levede i Sikkerhed og ansaae Fienden med Foragt, bleve de uforsvarende overrumpele af Grevens Partie, som i en Hast blev forstærket ved en Transport fra Siælland til Kiærteminde. Fire Mænd af Nyeborg som vare Adelens Fiender, ledsagede (412) om Natte-Tide disse Hielpe-Tropper ind i Byen, hvor de strax nedlagde Vagten og dræbte mange af de andre værgeløse, saa at der skeede stort Nederlag paa de Kongelige. Peder Ebbesen undkom, Bertram Ahlefeld blev ilde saaret og ved et Reeb slæbet igiennem Graven til Slottet. Nogle fik Tiid at retiere sig ind paa det faste Slot, men derved forøgedes desto snarere en Mangel af Proviant. Efter bogen Tiid reyste sig et indbyrdes Oprør blant de Beleyrte, særdeles da Vand-Renderne bleve overskaarne, saa at Slottet blev opgivet og det Grevelige Partie fra den Tiid af, paa nye spillede Mester i det gandske Land.

Johan Rantzovs Fyenske Tog. Den udvalte Konge som saae, at hans Krigs-Folk i Fyen havde været alt for faae til at gjøre Adelen Biestand mod Almuen, og det Grevelige Partie besluttede, strax i Begyndelsen af Aaret 1535, at sende under Christoffer von Feldtens Commando, en Deel af det Rytterie, som ikke behøvedes i Beleyringen for Kiøbenhavn, saa og fra Jylland og Holsten fleere Ryttere og Knegte, under Johan Tantzov. Vanskeligheden bestod i at bringe dem vel paa Landet, thi Lybekernes Skibe lagde sig i Middelfart Sund, hvor Overfarten var lettest, og der, saavel som i Nyeborg, havde de sat nogle fleere Tropper i Land, for at tiene under de Tydske Grever af Hoya og Teklenborg deres Anførelse. Imidlertid forsamlede Johan Rantzov saa hemmeligen en Mængde smaa Fartøyer og Baade, at Kolding og Haderslev Fiord, samt under Eylandet Als. Derfra stak han om Natte-Tiid lykkeligen over til Hellnes, og fik Folk debarqverte saa hastig, at Fienden som passede dem op paa det urette Syed, ikke blev det vaer. Grev Christopher sammenkaldte strax sine Bønder og Borgere, som havde holdt Strandvagt i Middelfart Egn. Kongens Folk mødte dem paa (413) Veyen til Odense, grebe dem an, og adspredte snart deres Hob, dog gjorde Bønderne længst Modstand, og holdt sig vel, indtil Grevens rette Soldater toge Flugten og kastede sin ind i Assens, som var temmelig befæstet og der for udholdt nogle Ugers Beleyring. Om Foraaret ankom den Lybekske Flode bestaaende af ti store Skibe, som førde Hielpetropper med sig og satte dem i Land. Det gav de Grevelige nyt Mod, og da Odense Bye, som ellers var dem meest bevaagne, ikke dristig nok torde holde enten med Brud eller Beyler, men gjerne vilde have begge Parter til Bens, saa lode Grevernes af Hoya og Teklenborg Byen plyndre og deres Folk indqvater, medens man pålagde Raad om Tiid, Sted og Maade, hvorledes de ville angribe den Kongelige Hær, hvilken af og til fik Forstærkelse fra Jylland og sankedes i Leyren for Assens. Omsider droge de til Brende-Mølle imellem Middelfart og Assens, for at hindre noget af Kongens ankomne Rytterie for at foreene sig med Johan Rantzov. Denne ville de forraske, men Anslaget blev ham hastig aabenbaret ved Præsten i Svaning Hr. Hans. Hos ham logerede Erke-Biskop Gustav Trolle af Upsal, som var en Hovet-Person blant Kongens Fiender, han holdt Raad med de Grevelige, om at fange Rantzov, som med 100 Ryttere var dragen til Foborg. Præsten, som laae fængslet i sit eget Huus, hørde Raadet,

arbejdede sig om Natten løs af sine Lenker, løb bort og aabenbarede Anslaget saa betimelig, at det slog feyl, og Rantzov ved en anden Vey kom i sit Behold.

Slaget paa Øxnebjerg. Den Kongelige Arme, som meest laae for Assens, lod der ikkuns blive lidet Mandskab til en Blokering, brød strax op, og brændte sin Leyr, for at søge Fienden, som var ikke langt borte og fandtes allerede posteret paa en Høyde kaldet Øxnebjerg, i Assens Egn. Der havde (414) de slaget en Vognborg og ventes at angribes, hvorfor de endogsaa begyndte at forskandse sig. Heraf sluttede Rantzov, at de allerede befrygtede et Angreb. Den Frygt vilde han ey lade gaae forbie, men forøgede den ved at betage dem al Tvivl, da han lod sit Artillerie føre an mod Bierget og søgte at fordrive dem derfra til en anden Side. Greve Johan von der Hoya, som førde Commando tillige med Erke-Biskop Gustav Trolle, gav sig af sin Fordeel og drog lige ned mod Kongens Folk, for at slaaes jevn Mark. Dette skeede den 11 Junii 1535, da Striden blev haard paa begge Sider, men de Kongeliges Seyer fuldkommen. I Steden for at de Grevelige komme løbende ned ad i Overilelse og tidlig spildte deres Skud, foruden Virkning, lod Rantzov holde Fod og ikke give Ild, førend Fienden var ham paa et lidet Steenkast nær, da de ramte desto vissere og gjorde et stort Nedlag. Christoffer von Feldten, som stod for Assens, hastede tillige med sit Mandskab, som faldt Fienderne uformodentlig i Flanken, bragte dem snart i større Uorden og omsider paa Flugt. Sytten Hundrede bleve fangne, blant hvilke var Gustav Trolle, som havde faaet det Saar, af hvilket han siden døde paa Gottorf. Blant de Døde vare begge Greverne af Hoya og Teklenborg, samt mange tyske Adelsmænd.

Strax efter Slaget drog et Regiment Soldater til Assens, som ved Storm gik over og blev plyndret. Et andet Regiment kom efter og ville have lige Deel i det Bytte. Deraf reiste sig indbyrdes Ueenighed, men den sidste Hob blev stillet tilfreds, ved at commanderes til Svendborg og der at gjøre bedre Bytte, hvilket skeede efter liden Modstand, thi nu havde Bønder og Borgere tabt Haab og Mod. (415) Odense som allerede havde udholdet en dobbelt Plyndring, maatte nu tredje gang forsøge det samme. Nyeborg vilde ikke heller holde længere ved det Partie, men blev af Commandanten Otto Stiesen godvilligen overgivet og hele Landet sat i sin forrige Roelighed, efter at Johan Rantzov og hele Landet sat i sin forrige Roelighed, efter at Johan Rantzov havde ladet Almuen hylde Kong CHRISTIAN, men nogle oprørske Hoveder straffe paa Livet.

Den Svenske Greve Torstesons Anfald. I nestfølgende Seculo, stoed Fyen eengang i yderlig Fare, og taalede virkelig noget Angreb af den Svenske General Thorstensön, men holdt ham tilbage; Anden gang da Kong CARL GUSTAV selv var tilstede, og Naturens Herre havde banet ham Vey ved en Isbroe over Beltet, maatte Landet sees oversvømmet, ikke af én, men adskillige fremmede Krigshære, som i et Par Aars Tiid anrettede stor Ødeleggelse, og ikke bør glemmes af skiønsomme Efterkommere. Det første Anfald skeede 1644 da General Thorstensön, Aaret tilforn, uden mindste Krigs-Forkyndelse vare indfalden i Holsteen og Jylland. Der havde han ved Snoghøy, lige over for Middelfart, gjort store Anstakter til en Transport paa Fyen, samlet Skibe, ladet bygge Pramme, og anlagt en Skandse; Alt dette ruinerede Rigens Marsch Herr Anders Bilde, efter at han ved Kolding havde slaget 1000 Svenske. Men nest Gud, var Kong CHRISTIAN IV. selv Fyens bedste Forsvar, da han i Aarets Begyndelse selv kom over til Landet og føyede fornødne Anstalter. NICOL. SLANGE siger i denne Konges Historie Tom. II. p. 1231 at Kongen sankede sine Folk, lod ved alle Landets Tilgange, opkaste Volde, anlegge Skandser, sette Palisader og Spanske Ryttere, plante Stykker, fordeele Vagter og derforuden legge Skibe og Pramme i Middelfart-Sund. At dette høyiligen behøvedes, saa man i (416) Begyndelsen af Februarii Maanet, da Fienden gjorde det første Forsøg

til Landgang, med 70 smaa Fartøyer og Baade. Disse bleve retskaffen modtagne. Efter at 15 vare skudte i Synk med Mand og alt, vendte de øvrige tilbage, og lystede ey at komme nærmere den gang. Siden lod Thorstensön sette 300 Mand i Land paa Bogøe ikke langt fra Assens. Af disse kom ingen tilbage, da en Fregat borttog deres Baade og nogle bleve ihjelslagne, Resten tagne til Fange. Et tredje Forsøg vilde han vove, og gjorde dertil endnu større Anstalter, men det blev tilbage, da de Svenske Vaaben paa det faste Land fik nok at gjøre til eget Forsvar.

Kong Carl Gustavs Indfald. Saa lykkelig var Fyens Skiebne ikke, ved Svenskens andet Indfald, i Begyndelsen af Aaret 1658. Kong CARL GUSTAV, som i forrige Aars Ende, havde triumpheret i Holsten og Jylland, var betænkt paa at udbrede sine seyrrige Vaaben over de Danske Eylande, lige indtil Kiøbenhavn. Paa denne Vey var Beltet imellem Jylland og Fyen det første Trin, men ogsaa det vanskeligste, saafremt det skulle have skeet ved en Flode. Langt lettere blev det nu da Naturens Herre fandt for got, at sende den 24 Januarii og følgende Dage saadan en usædvanlig haard Frost, at det mindre Belt blev broelagt, og inden fire Dage fast nok til at bære noget Mandskab, udsendt til at indhente Efterretning fra Brandsøe, som ligger lige ud for Iversnes, nu den Grevelige Residentz Vedelsborg. Derhen merkede man, at Fienden fornemmelig sigtede, endskiønt ogsaa ved Middelfart gjordes Anstalter til at modtage ham, og derved Magten svekket, som desforuden ikke var stor til at gjøre Landværn, nemlig knap 4000 Soldater og Ryttere, samt 1500 Bønder, som i en Hast kunde opbydes. (417) Hvorimod de Svenske efter Puffensdorfs Tilstaaelse vare 12000 til Hest og Fods. Det værste var, at den commanderende General Ulrich Gyldenlöve. Kongens naturlige Broder, var af Podagra syg og sengeliggende i Odense og havde overdraget sit Embede til en Oberst, ved Navn Jens Haderslev. Denne var en vel forsøgt Mand, gjorde og alt hvad ham mueligt var i de Omstændigheder, men da Isen allevegne gav aaben Indgang og hans Mandskab var lidet til at besætte én, end sige flere Poster med, saa maatte han lad det skee, at Kong CARL med største Deelen af sit Cavallerie og lidet Infanterie den 30 Januarii rettede sin Marsch lige til Brandsøe, og derfra til Føenskov, foruden at at miste mere end én Esqvadron Ryttere og sin egen Reyse-Vogn, som sank lige for hans Øyne, men gjorde intet Ophold i hans Forsæts Udførelse. De danske brekkede Isen langs Landet saavidt de kunde, fyrede ogsaa ideligen med nogle Kanoner, da en Kugle slog ned, saa nær ved Kongen, at baade han og General Dalberg, som stedse fulgte ham, fik Ansigterne fulde af den opdrevne Snee og Iis. Paa Brandsøe havde Kongen stillet sin Armee i Slagtorden, og saaledes marscherede den lige mod Landet under Føenskov, paa et Sted, som kaldes Tapryne. Der blev allerførst det Seestedske Regiment angrebet, og værgede sig vel, men holdt ikke længe ud. Fra Middelfart og andre Steder ankom i en Hast noget meere Mandskab midt i Trefningen, men denne var snart forbie. General Vranghel, som førde Avantgarden, gjorde Aabning nok i de Danskes Linie, som var posteret paa Iisen. Og da han kom saa nær, at han kiendte den commanderende Oberst Jens Haderslev, som under ham havde tient i Tydskland, capitulerede de mundtlig om Overgivelse, saa at Gevæhret blev nedlagt og Landets overgivet, samt (418) det Danske Mandskab taget til Fange, saa nær som nogle faa, der reddede sig med Flugten, særdeles tre Esqvadroner Rytterie, som saa tidlig naaede det store Belt, at de derover kunde ride til Siælland. Ved Nyeborg laae fire Orlogsskibe indfrosne. Dem søgte Vranghel at bemægte sig, men de afviste ham med deres Kanoner og Isede saavidt ud, at man lod af fra det Forsæt.

I Odense forefandt de Svenske stort Forraad af Levnets-Midler, 60 Kanoner og ellers et riigt Bytte, efterdi Byen var opfyldt med mange fremmede Familier fra Jylland og Holsteen, som havde begivet sig der hen, i Haab om større Sikkerhed end paa det faste Land, De fem Rigers Otto Krag, Gunde Rosenkrands, Henrich Rantzov, Jörgen Brahe og Iver Vind, mødte Seyervinderen uden for Byen,

saa og den Magistrat og Geistlighed, for at bede om Naade, hvilken strax blev lovet, og da Kongen saae Rigsraadene havde afsagt deres Kaarder, bad han dem tage samme igien, efterdi de dermed ikke kunde skade ham. Imidlertid bleve fem hundrede Ryttere, som laa i Svendborg fangne af Fabian Berends, ligesom en anden Svensk Officier Aschenberg bemæstede sig halvfemte hundrede Soldater i Foborg; Disse Folk vare undervejs til at forstærke Landværnen, men komme forsildig, dog alt for tidlig til at falde Fienden i Hænderne. Kort efter, nemlig de 5 Februarii forlod Kong CARL Fyen, tagende sin Vey over samme Iisbroe til Langeland, og derfra til Laaland Falster og Siælland, hvorom ikke er at handle paa dette Sted. Fra den Tid blev Fyen over halvandet Aar i de Svenskes Hænder og havde saadan Skiebne, som man nogenledes, dog ikke tilfulde, kand forstille sig i de Omstændigheder. Imidlertid var først General Vranghel, og da denne blev commanderet (419) til Pommern, Printzen af Sultzbach i Kongens Navn sat til at raade over landet. (*)

(*) Hvem som den gang var udraabet for Rigdom i rede Penge, Sølv eller Guld, var allerulykkeligst, da han aldrig kunde mætte sine Plagered Gierrighed efter mere end det han havde, men blev ophængt under Armene, ja ved Skægget, pryglet, piner og undertiden druknet. Dette skeede særdeles med Hr. Claus Nakskov, Præst i Munkeboe, hvilken, kort for Svenskens store Nedlag ved Nyeborg, blev udkastet i sin Fiske-Dam og druknet, fordi han ikke gav det som man vrangelig troede ham til at skiule. Hr. PETR.LUCOPPIDAN, som i et Mfs haver samlet adskillige Fyenske Antiquiteter, beretter, dog uden Stedets Navn, at Hr. Hans Ring aabnede sin Kiste for at vise Soldaterne, der var intet at faae. Derover bleve de saa vrede, at de lagde hans Pudenda imellem Kisten og dens tillukte Laag, og lode ham pines saa, at han paa tredje Dag døde deraf. Slige Exemplar tiene til at opmuntre or taknemmelighed mod Gud, for 100 Aars Lande-Fred.

Næste Aar 1659 Da Dannemarks Allierte nemlig Hollænderne til Søes, de Keyserlige, Brandenburgske, og Polske, til Lands, havde begyndt at standse Kong CARLS alt for modige Anslag, hvormed i Holsten og Jylland var gjort en god Begyndelse, tænkte man strax paa at fordrive Svensken fra Fyen. Den 31 May giordes Landgang paa Fænøe, hvorfra de Svenske bleve fordrevne, men da man derfra søgte det paa et Par Bøsseskud nærliggende faste Land, forefandtes saa mange opkastede Batterier, at man med blodige Pander aatte afstaae derfra og tillige forlade Fænøe. Ikke bedre ville det Anslag lykkes i Middelfart Sund, hvor den 28 Junii blev gjort samme Forsøg, men med stort Tab paa begge Sider, og uden Fremgang, hvorfor det blev opsat indtil Efteraaret, da saavel Greven af Ebderstein ved Middelfart med de Keyserlige, som Hans Schack med de Danske, Brandenburgske, og Hollandske, ved Kiærteminde, efter liden Modstand, gjorde Landgang, samlede sig 9000 Mand (420) stærk ved Odense, og besluttede at angribe Printzen af Sulzbach, som laae i Nyeborg og havde faaet nogle Tropper under Grev Otto Steenbuks Commando, fra Siælland sendte til Forstærkning.

De Svenske slagte i Fyen. Den 14 November rykkede Svensken ug og stillede sig i Slagt-Orden under Kanonerne af Nyeborg Fæstning. De Danske med deres Allierte, som allerede vare i Nærværelsen, lode dem ey bie ret længe. Af Begyndelsen var Seyeren tvivlagtig, thi de Svenske, skjønt noget svagere, havde Nyeborg bag Ryggen og saae intet uden Død eller Fængsel for sig, i Mangel af Seyervinding, hvorfor de endog gjorde længere Modstand, end man havde ventet, men maatte omsider med 2000 Mands Tab, overlade Valpladsen, samt 20 Faner og dobbelt saa mange Standarter, søgende ind igien til Nyeborg. Her truedes de med Hungers Nød, da der var liden Proviant forhaanden. Tillige ventede de at angribes ved Bestormelse, hvilken de ey saae sig i Stand til at udholde. De begierede da at capitulere, men fik ikke andet Vilkaar, end at overgive sig som

fangne paa Discretion. Saaledes blev Landet den gang skilt ved fremmede Giester, dog hart nok medtagne af de allierte Hielpere, som baade her og andensteds endnu nogen Tiid forbleve i Landet, indtil Fredens Slutning.

Landeplager. Trende gange haver Fyens Land i forrige Seculo været hiemsøget med Pestilentze og derved tabt en god Deel af sine Indbyggere, nemlig Anno 1608, 1619, og 1625 efter N. SLANGES Anmærkning i Kong CHRISTIAN IV. Historie pag. 252, 421 og 518. Saa haver og den store Lande Plage i Hornqvægets hastige Bortrykkelse, tilførs denne, og andre Danske Provintzer, i de sidste tive Aar, tre a fire gange, stort Tab og Skade, ja saa stort, at man med desto større Taknemmelighed og Forundring maa erkiende Guds uforkortede Haand til at helbrede saavelsom til at saare.

